

Analyzing Abdulwahhab Alwan's Arabic Translation of Persian Colloquial Idioms in Short Stories Based on Newmark's Theory

Mustafa Taravideh*

PhD student in Translation Studies,
University of Tehran, Tehran, Iran

Massoud Fakhri

Associate Professor, Department of
Arabic Language and Literature,
University of Tehran, Tehran, Iran

Abstract

Persian short stories, rich in social, political, moral, and cultural themes, are replete with colloquial idiomatic expressions rooted in the linguistic community's history and culture, often unique to that culture. In recent decades, the translation of Persian short stories has gained popularity among Arab translators, providing a suitable domain for analyzing and critiquing literary translation from Persian to Arabic. The Egyptian translator Aluw translated 13 Persian short stories in a work titled *The Short Story and Tale in Persian Literature*. This study employs a descriptive-analytical method, based on Newmark's model for translating cultural categories, to examine the strategies used in translating the idiomatic expressions from five stories in this collection: *The Ancient Tower and Pulling the Dead*, *Oily*, *The Chain*, and *The Auspicious Celebration*. Findings indicate that calque, or loan translation, was the most frequently used strategy by the translator for transferring Persian idioms into the target language. This approach resulted in source-oriented, literal translations misaligned with the Persian originals. Furthermore, the translator often provided incorrect equivalents or omitted certain idioms due to a misunderstanding of their meaning or usage, leading to an unsuccessful translation overall. Translating idiomatic expressions is not a mechanical process but a form of cultural recreation. Success in this process requires moving beyond purely linguistic translation toward cultural translation. Since functional equivalents not only accurately convey the meaning and message of the idiom but also establish a cultural bridge between the two languages, they are the most effective method for translating idioms.

* Corresponding Author: mtsoushiant@gmail.com

How to Cite:

Keywords: Traslation, Idiom, Traslation Methods, Calque, Newmark

Introduction

Since the subject matter of short stories is diverse, encompassing social, political, moral, fantastical, romantic, and other themes, it is naturally rich in colloquial idiomatic expressions. These expressions are rooted in the beliefs, customs, temperaments, and overall culture and history of a linguistic community and are considered culture-specific.

Persian-language writers, like writers in other languages, have not neglected the literary genre of the short story and have produced outstanding works in the contemporary era. Some Arabic-language translators have translated examples of these works into Arabic, creating a suitable domain for examination, analysis, criticism, and evaluation. Abdul Wahab Mahmoud Aloub, an Egyptian translator, is one such translator who has translated 13 Persian short stories into Arabic in a work titled "The Short Story and the Tale in Persian Literature".

On the other hand, translating idiomatic expressions, particularly colloquial idioms, presents a complex and unique challenge for the translator. It requires deep cultural understanding, staying current with language changes, and employing creative strategies. Translators in this field, due to cultural differences, are often forced to alter, omit, or manipulate the source text, failing to accurately convey the meaning and message of the idiomatic expressions to the target language reader. Consequently, they do not properly acquaint the target language reader with the source language and culture as they should.

Given that idioms fall within the domain of cultural categories and elements, and the evaluation model of the English theorist Peter Newmark relies on the translation of cultural elements in the text—providing several methods for their translation—the present study aims, using a descriptive-analytical method, to examine and analyze the translation of colloquial idiomatic expressions from 5 Persian short stories in the collection translated by Abdul Wahab Mahmoud Aloub. These stories include "Borj-e Tarikhi" (The Ancient Tower) and "Mordeh-Keshi" (Pulling the Dead) by Khosrow Shahani, "Nafti" (Oily) by Sadeq Chubak, "Zanjir" (The Chain) by Bahram Sadeqi, and

“Jashn-e Farokhond” (The Auspicious Celebration) by Jalal Al-e Ahmad The analysis is based on the methods proposed by this theorist, seeking to answer the following questions:

* Among the methods suggested by Newmark, which ones has the translator of this work chosen for translating and transferring idiomatic expressions, and how successful is he evaluated to be?

** After examining, analyzing, and comparing the Persian idiomatic expressions extracted from the 5 stories with the translator's provided translations, which method is proposed as an effective method for translating idiomatic expressions?

Literature Review

The following studies have been conducted so far regarding idioms and their translation methods:

Eqbali (2009) in a study titled *"An Introduction to the Critique of Idiomatic Translations of Nahj al-Balagha"* examined the translations provided for some idiomatic expressions in Nahj al-Balagha (such as the translations by Feiz al-Islam, Shahidi, Khoyi, Joveyni, etc.) based on Peter Newmark's semantic and communicative translation methods. He concluded that one of the challenges of translation is rendering idioms, and since the purpose of using an idiom is to enhance the text's eloquence, a semantic translation of idioms will often defeat the purpose. Therefore, it is better to use idiomatic equivalents in the target language for a communicative translation of idioms.

Seifi and Sarparast (2018) in a study titled *"Critique of Muhammad al-Furati's Translation of Metaphors and Idioms in the Neynameh"* evaluated the translation of the Syrian translator and poet, Muhammad al-Furati. They concluded that the translator, basing his work on the source text, attempted to be faithful in conveying meanings but, by opting for a literal translation, failed to grasp the poet's intent. This study focused on metaphorical expressions and only examined and evaluated three single-word idioms.

Farhadians and Masbouq (2023) in a study titled *"Review and Critique of Ali Abbas Zulekha's Translation of Idioms in Hafez's Poetry"* evaluated the translator's rendering of 29 literary idiomatic expressions from Hafez's ghazals. They concluded that since each idiomatic expression contains not only lexical meanings but also embedded cultural, historical, and ethnic connotations, translating

idioms into another language, which flows in a different context, is one of the difficulties of translation.

However, no separate, specialized research has been conducted so far on the review, critique, and analysis of the translation of colloquial idiomatic expressions from Persian short stories into Arabic, specifically based on the methods of Peter Newmark's evaluation model, and particularly focusing on the work of Abdul Wahab Aloub. This research, in addition to evaluation, provides suggested translations for the Persian idiomatic expressions in cases of the translator's error, aiming to correctly transfer their meanings and messages and establish cultural communication between the source and target language and culture.

Method

Since Persian short stories are rich in colloquial idiomatic expressions, after understanding the correct meaning and usage of these expressions by referring to authoritative Persian books in this field—such as *"Farhang-e Kenayat-e Sokhan"* (The Culture of Speech Idioms) by Hassan Anvari and *"Farhang-e Avam ya Tafsir-e Amthal va Estelahat-e Zaban-e Parsi"* (The Culture of the Masses or Interpretation of Persian Language Proverbs and Expressions) by Amir Gholi Amini—the source text was compared with the target text (translation) according to the methods of Newmark's evaluation model. In cases of the translator's error in choosing the correct equivalent or omitting them due to failure to find an equivalent, a suggested translation was provided.

Conclusion

The analysis reveals that the translator relied primarily on three strategies: loan translation (calque), cultural equivalent, and functional equivalent. The high frequency of calque indicates a source-oriented approach that sacrifices target-text fluency, often producing translations misaligned with the Persian original. Cultural equivalents were used mainly where cultural similarities existed, and functional equivalents where preserving form was impossible but conveying the concept was feasible.

The translation of colloquial idioms is fraught with challenges due to their cultural roots and lack of direct equivalents. Success requires a balance between fidelity to the source message and comprehensibility in the target language. Based on this, the optimal strategies, in order of preference, are: 1) Functional Equivalent, which preserves the spirit and effect of the original using natural target language expressions, and 2) Cultural Equivalent, used when a similar idiom exists in the target culture. In contrast, Loan Translation, a literal approach, typically yields poor results, causing ambiguity and failing to convey the intended effect. For instance, literally translating “chesh be dahān dookhtan” (to stare expectantly, lit. ‘to sew the eye to the mouth’) without a functional or cultural equivalent is ineffective. Another example is the culture-bound term “ojāq-kur” (lit. ‘blind hearth’, meaning a childless family or one without a son), which stems from Iranian traditions surrounding the hearth's importance. Translating this without a cultural equivalent or explanatory notes confuses the non-Iranian reader, demonstrating how ignoring cultural context leads to failed communication.

The translator's performance shows significant weaknesses. The predominant use of calque resulted in non-fluent and often incorrect translations. The high error rate points to two main flaws: a lack of deep understanding of the idioms' implicit meanings and cultural connotations, and an inability to find appropriate equivalents within the target cultural context. Furthermore, the intentional or unintentional omission of some idioms without compensatory strategies like footnotes indicates a failure to act as an effective cultural mediator. Overall, the translation was unsuccessful due to over-reliance on source-oriented strategies, deficient cultural and intercultural knowledge, an imbalance between fidelity and readability, and an inability to bridge the two cultures effectively. This study concludes that successfully translating such idioms requires a combination of profound linguistic knowledge, intercultural skills, and creativity in recreating meaning.

واکاوی ترجمه عربی عبدالوهاب علوب از تعابیر کنایی عامیانه
داستان کوتاه فارسی براساس نظریه نیومارک

مصطفی تراویده * دانشجوی دکتری رشته مطالعات ترجمه، دانشگاه تهران، تهران، ایران

مسعود فکری دانشیار گروه زبان و ادبیات عرب، دانشگاه تهران، تهران، ایران

چکیده

داستان کوتاه فارسی به‌خاطر مضامین اجتماعی، سیاسی، اخلاقی و فرهنگی، سرشار از تعابیر کنایی عامیانه است؛ کنایاتی که ریشه در تاریخ و فرهنگ جامعه زبانی دارند و اغلب خاص آن فرهنگ محسوب می‌شوند. در دهه‌های اخیر، ترجمه آثار داستانی کوتاه فارسی با اقبال مترجمان عرب روبرو شده که حوزه‌ای مناسب برای تحلیل و نقد ترجمه ادبی از فارسی به عربی قلمداد می‌شود. علوب مترجم مصری ۱۳ داستان کوتاه فارسی را در قالب اثری با عنوان «القصة القصيرة والحكاية في الأدب الفارسي» به زبان عربی ترجمه کرده است و پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی و با تکیه بر الگوی نیومارک در ترجمه مقولات فرهنگی، به بررسی روش‌های به‌کاررفته در ترجمه تعابیر کنایی ۵ داستان از این اثر شامل برج تاریخی، مُرده‌کشی، نفتی، زنجیر و جشن فرخنده می‌پردازد. براساس نتایج پژوهش، گرده‌برداری یا ترجمه قرضی پربسامدترین روش مترجم در انتقال تعابیر کنایی فارسی به زبان مقصد است و از آنجاکه این روش منجر به ارائه ترجمه‌ای مبدأگرا، تحت‌اللفظی و نامنتیق با اصل فارسی شده و مترجم در موارد متعددی به‌دلیل عدم درک صحیح معنا یا کاربرد کنایه، معادل نادرستی ارائه کرده یا از ترجمه برخی کنایات طفره رفته، ترجمه موفق‌تری ارائه نکرده است. ترجمه تعابیر کنایی نه یک فرآیند مکانیکی، بلکه نوعی بازآفرینی فرهنگی محسوب می‌شود و لازمه موفقیت در این فرآیند، عبور از ترجمه صرفاً زبانی و حرکت به سمت ترجمه فرهنگی است و از آنجاکه معادل کارکردی علاوه بر انتقال صحیح معنا و پیام کنایه، پیوندی فرهنگی بین دو زبان برقرار می‌کند، کارآمدترین روش برای ترجمه کنایات است.

کلیدواژه‌ها: ترجمه، کنایه، روش‌های ترجمه، گرده‌برداری، نیومارک

مقدمه

از آنجاکه موضوع داستان کوتاه، متنوع و شامل موضوعات اجتماعی، سیاسی، اخلاقی، تخیلی، عاشقانه و ... می‌شود، بالطبع مملو از تعابیر کنایی عامیانه است؛ کنایاتی که ریشه در

عقاید، آداب و رسوم، خلیات و به طور کلی فرهنگ و تاریخ یک جامعه زبانی دارند و اصطلاحاً خاص آن فرهنگ تلقی می‌شوند.

نویسندگان حوزه زبان و ادبیات فارسی مثل نویسندگان سایر زبان‌ها از گونه ادبی داستان کوتاه غفلت نکرده و در دوران معاصر آثار فاخری تولید کرده‌اند که برخی مترجمان عرب‌زبان نمونه‌هایی از آن‌ها را به زبان عربی ترجمه کرده‌اند که حوزه‌ای مناسب برای بررسی، تحلیل، نقد و ارزیابی است. عبدالوهاب محمود غلوب مصری یکی از مترجمانی است که ۱۳ داستان کوتاه فارسی را به زبان عربی در قالب اثری با عنوان «القصة القصيرة والحكاية في الأدب الفارسي» ترجمه کرده است.

از طرف دیگر، ترجمه تعابیر کنایی به ویژه کنایات عامیانه چالشی پیچیده و منحصر به فرد برای مترجم است و نیازمند درک عمیق فرهنگی، بروز بودن با تغییرات زبان و استفاده از استراتژی‌های خلاقانه است و مترجمان این حوزه به خاطر تفاوت‌های فرهنگی، وادار به تغییر، حذف و تصرف در متن اصلی می‌شوند و معنا و پیام تعابیر کنایی را به درستی به زبان مقصد منتقل نمی‌کنند و خواننده زبان مقصد را آن گونه که بایسته و شایسته است، با زبان و فرهنگ مبدأ آشنا نمی‌کنند و از آنجا که کنایات در حوزه مقولات و عناصر فرهنگی می‌گنجد و الگوی ارزیابی پیترو نیومارک^۱ نظریه پرداز انگلیسی بر ترجمه عناصر فرهنگی متن متکی است و روش‌های متعددی را برای ترجمه آن‌ها ارائه می‌دهد، پژوهش حاضر درصدد است با روش توصیفی - تحلیلی ترجمه تعابیر کنایی عامیانه ۵ داستان کوتاه فارسی از مجموعه داستان‌های اثر عبدالوهاب محمود غلوب شامل برج تاریخی و مرده‌کشی اثر خسرو شاهانی، نفتی اثر صادق چوبک، زنجیر اثر بهرام صادقی و جشن فرخنده اثر جلال آل‌احمد را بر اساس روش‌های این نظریه پرداز مورد بررسی و تحلیل قرار دهد و به سؤالات زیر پاسخ دهد:

۱- مترجم این اثر از میان روش‌های پیشنهادی نیومارک، برای ترجمه و انتقال تعابیر کنایی، چه روش‌هایی را انتخاب کرده است و میزان موفقیت وی در چه حد ارزیابی می‌شود؟

1. Newmark. P

۲- پس از بررسی، تحلیل و تطبیق تعابیر کنایی فارسی مستخرج از ۵ داستان موردنظر با ترجمه ارائه‌شده مترجم از این تعابیر، کدام روش به‌عنوان روشی کارآمد برای ترجمه تعابیر کنایی پیشنهاد می‌شود؟

پیشینه پژوهش

تاکنون پیرامون کنایات و شیوه ترجمه آن‌ها پژوهش‌های زیر صورت گرفته است: اقبالی (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان «درآمدی در نقد ترجمه‌های کنایاتی از نهج البلاغه» به بررسی ترجمه‌های ارائه‌شده از برخی تعابیر کنایی نهج البلاغه نظیر ترجمه فیض الاسلام، شهیدی، خویی، جوینی و ... براساس دو روش ترجمه معنایی و ارتباطی پیتر نیومارک پرداخته و به این نتیجه رسیده که یکی از چالش‌های ترجمه، برگردان کنایات است از آنجاکه هدف از آوردن کنایه، رسایی بیشتر متن است و ترجمه معنایی کنایه‌ها در بسیاری از موارد نقض غرض خواهد، از این‌رو بهتر است با بهره‌گیری از معادل‌های کنایی در زبان مقصد به ترجمه ارتباطی کنایات پرداخت.

سیفی و سرپرست (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «نقد ترجمه محمد الفراتی از استعاره‌ها و کنایات نی‌نامه» به بررسی و ارزیابی ترجمه مترجم و شاعر سوری، محمد الفراتی پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که مترجم با مبنا قرار دادن متن مبدأ تلاش نموده در نقل معانی امین باشد اما با اختیار نمودن ترجمه لفظی نتوانسته است پی به مقصود شاعر ببرد، در این پژوهش تمرکز نگارندگان بر تعابیر استعاری است و تنها به بررسی و ارزیابی سه کنایه تک‌واژه‌ای پرداخته‌اند.

فرهادیان و مسبوق (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان «بررسی و نقد ترجمه علی عباس زلیخه از کنایات شعر حافظ» به ارزیابی ترجمه مترجم از ۲۹ تعبیر کنایی ادبی غزلیات حافظ پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که هر عبارت کنایی از آنجاکه افزون بر معانی واژگانی، پیوسته‌هایی فرهنگی، تاریخی و قومی را نیز در خود نهفته دارند، برگردان کنایات به زبان دیگر که در بستری متفاوت جاری است، یکی از دشواری‌های ترجمه به شمار می‌رود.

با وجود این، تاکنون پژوهشی پیرامون بررسی، نقد و تحلیل ترجمه تعابیر کنایی عامیانه داستان‌های کوتاه از فارسی به عربی با تکیه بر روش‌های الگوی ارزیابی پیتر نیومارک به صورت مجزا و تخصصی و به‌ویژه از اثر عبدالوهاب علوب صورت نگرفته است؛ پژوهشی که علاوه بر ارزیابی، ترجمه‌ای پیشنهادی از تعابیر کنایی فارسی در صورت اشتباه مترجم، با هدف انتقال صحیح معانی و پیام آن‌ها و برقراری ارتباط فرهنگی میان زبان و فرهنگ مبدأ و مقصد ارائه می‌دهد.

روش

از آنجا که داستان‌های کوتاه زبان فارسی، مملو از تعابیر کنایی عامیانه است، پس از فهم معنا و کاربرد صحیح این تعابیر با مراجعه به کتب معتبر فارسی این حوزه نظیر فرهنگ کنایات سخن تألیف حسن انوری و فرهنگ عوام یا تفسیر امثال و اصطلاحات زبان پارسی تألیف امیرقلی امینی، متن مبدأ با متن مقصد (ترجمه) مطابق روش‌های الگوی ارزیابی نیومارک تطبیق داده شد و در صورت اشتباه مترجم در انتخاب معادل صحیح یا حذف آن‌ها به علت عدم دستیابی به معادل، ترجمه پیشنهادی ارائه شده است.

عبدالوهاب علوب مترجم مصری

عبدالوهاب محمود علوب مؤلف اثر «القصة القصيرة والحكاية في الأدب الفارسي» متولد ۱۹۵۸ - قاهره دارنده مدرک دکترای ادبیات گرایش مطالعات ایران، در حال حاضر به‌عنوان استادیار گروه زبان‌های شرقی - مطالعات ایران در دانشکده ادبیات دانشگاه قاهره مشغول به کار است که به زبان عربی به‌عنوان زبان مادری و زبان‌های انگلیسی، فارسی و تاجیکی تسلط دارد. وی علاوه بر تألیف اثر مزبور، آثاری را به زبان عربی با عنوان «الفارسية: قواعد و نصوص»، «الفارسي الحديث والمعاصر» و «المسرح الإيراني» تألیف کرده است. همچنین کتاب‌های متعددی را از فارسی به عربی نظیر «طوطی نامه» محمد قادری، «تاریخ مغول» عباس اقبال، «نون والقلم» جلال آل‌احمد و «تاریخ اسلام» علی‌اکبر فیض‌الاسلام ترجمه کرده است. «القصة القصيرة والحكاية في الأدب الفارسي» در سال ۱۹۹۳ در ۲۵۶ صفحه در قاهره منتشر شد. مؤلف پس از بیان مقدمه‌ای پیرامون داستان کوتاه و حکایت در زبان فارسی و

تطور آن در اوایل قرن بیستم و بررسی تاریخ داستان کوتاه نو از سال ۱۹۲۱ تا دوره پسا انقلاب ایران در سال ۱۹۷۹، سیزده نمونه از داستان‌های کوتاه فارسی این دوره را شامل «فارسی شکر است» از محمدعلی جمال‌زاده، «زبان حال یک الاغ در وقت مرگ» از صادق هدایت، «نفتی» از صادق چوبک، «جشن فرخنده» از جلال آل احمد، «تدریس در بهاری دل‌انگیز» و «زنجیر» از بهرام صادقی، «تخم مرغ دزد» از فریدون تنکابنی، «پروانه‌ها در شب» از غلامحسین نظری، «برج تاریخی» و «مردۀ کُشی» از خسرو شاهانی، «یک بنفشه برای عدید» از نسیم خاکسار، «هراس» از جمیل میرصادقی و «بزرگ بانوی روح من» از گلی ترقی به عربی ترجمه کرده است.

کنایه، تعریف و علل استعمال آن

کنایه واژه‌ای عربی است که در زبان فارسی نیز به کار می‌رود؛ این کلمه در اصل مصدر ثلاثی مجرد از «کنی یکنو» یا «کنی یکنی» است و از نظر واژگانی به معنای پوشیده‌گویی و نداشتن صراحت در گفتار است و با دو حرف جر «ب» و «عن» متعدی می‌شود؛ یعنی می‌گویند: کنی عن الشيء یا کنی بالشيء کنایةً (زمخشری، ۱۴۰۹: ۵۵۲).

تعریف کنایه

هرگاه کلمه یا کلام را طوری بیان کنیم که علاوه بر معنی لفظی و حقیقی معنای پوشیده‌ای نیز داشته باشد و مقصودمان همان معنای دوم مجازی باشد، از صنعت ادبی کنایه استفاده کرده‌ایم و چنانچه در تعریف، کنایه را منحصر در عبارت یا جمله بدانیم، این تعریف خالی از ایراد نیست زیرا کنایه منحصر در جمله و عبارت نیست بلکه به صورت لفظ مفرد (تک‌واژه‌ای) یا مرکب (ترکیب وصفی یا اضافی) هم ظاهر می‌شود و در زبان عربی و فارسی کنایات یک واژه‌ای و دو یا چند واژه‌ای داریم (میرزانی، ۱۳۸۲: ۸۵۴ - ۸۵۵).

علل کاربرد کنایه

علل و اسباب مختلفی باعث ترك تصریح و روی آوردن به کنایه می‌شود که در اینجا به صورت اجمالی به آن می‌پردازیم:

بلاغی: کنایه یکی از صور خیال است که در شعر و ادب هر زبانی وجود دارد و از دیرباز ادیبان و شاعران به آن توجه داشته‌اند (شفیعی کدکنی، ۱۳۵۸: ۱۳۹) اگر چیزی را به همان نام اصلی‌اش بنامیم، سه‌چهارم زیبایی آن را از میان برده‌ایم زیرا تلاشی که ذهن برای ایجاد پیوند میان معانی و ارتباط اجزای سازنده خیال دارد، از بین می‌رود (همان) قرآن کریم که رساترین متن زبان عربی است، مملو از کنایه است چنانکه عبارت *أَوْمَنْ يُنَشَأُ فِي الْحَيَاةِ (زخرف: ۱۸)* کنایه از زنان و عبارت *بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ (مائده: ۶۴)* کنایه از بخشش و سخاوت است.

ترس: گاهی آدمیان به خاطر اعتقاد به موهومات و خرافات به دلیل این که برای الفاظ خاصیت و اثر جادوی قائل‌اند، گمان می‌برند که ذکر صریح نام موجودات زیان‌آور و شوم و باعث حضور آن‌ها خواهد شد، از این رو از ذکر نام آن‌ها خودداری می‌کنند و با الفاظ و القاب کنایه‌آمیز آن‌ها را نام می‌برند، گاهی نیز به خاطر ترس از موهوماتی که با حقایق کشف نشده آمیخته است، ترك تصریح کنند، چنانکه در ایران از بردن نام جن خصوصاً هنگام شب خودداری می‌کنند و با الفاظ کنایه‌آمیزی چون «از ما بهتران» از آن‌ها یاد می‌کنند. در زبان روسی نام خرس که مایه وحشت ساکنان دشت‌های سرد شمالی بوده با لفظ وصفی *عسل‌خوار* ذکر می‌شود و نیز به همین دلیل مفهوم *مرگ* یا *نزدیک* شدن وقت آن و پیری را به زبان کنایه با اصطلاحات و عبارات مختلفی به زبان می‌آورند و از ذکر صریح نام آن پرهیز می‌کنند (خانلری، ۱۳۶۵: ۹۶/۱)، نظیر *بر مرکب چوبین نشستن* (دهخدا، ۱۳۷۷: ۸۳۱۶/۶) *آفتاب کسی به زردی افتادن* (انوری، ۱۳۸۳: ۳۱/۱) یا *بوی الرحمن کسی بلند شدن* (همان: ۱۴۶).

مراعات ادب و نزاکت: بسیاری از الفاظ به خاطر رعایت آداب اجتماعی در گفتار کمتر مورد استفاده قرار می‌گیرند و غالباً از آن‌ها با الفاظ و عبارات وصفی کنایه‌آمیز یاد می‌شود، این گونه الفاظ و واژگان را الفاظ حرام نامیده‌اند (خانلری، ۱۳۶۵: ۹۷/۱) نظیر

استعمال تعبیر کنایی تطهیر (دهخدا، ۱۳۷۷: ۶۷۹۰/۵) برای ختنه پسران و سنگین شدن برای حامله شدن زن (انوری، ۱۳۸۳: ۹۶۴/۲) و مهر دختری یا دوشیزگی برای نشانه بکارت دختران (دهخدا، ۱۳۷۷: ۲۱۸۸۷/۱۴)

آگاهی دادن مخاطب بر عظمت ملزوم کنایه، سنجش هوش و استعداد مخاطب، مبالغه، اختصار و آگاهی دادن از سرنوشت کسی از دیگر علل استعمال کنایه است که در اینجا مجال توضیح آن‌ها به همراه مثال نیست.

کنایه در قلمرو زمان

بسیاری از کنایه‌های فارسی در زمان قدیم استعمال داشته و امروزه دیگر به کار نمی‌روند، این کنایه‌ها که با عنوان «کنایه‌های مرده» از آن‌ها یاد می‌شود، در لابه‌لای متون ادبی یافت می‌شود و امروزه به خاطر از بین رفتن زمینه اجتماعی‌شان هیچ کاربردی در حوزه زبان فارسی ندارند نظیر نیزه در خاک زدن یا شکستن کنایه از تسلیم شدن (انوری، ۱۳۸۳: ۱۶۵۲/۲) که امروزه نیزه و شمشیر دیگر جنگ‌افزار نیست.

کنایه‌هایی هم از دیرباز در پهنه ادب فارسی به کار می‌رفته و امروزه نیز همچنان در زبان و ادبیات کاربرد دارند، این کنایه‌ها که با عنوان «کنایه‌های مشترک بین زبان و ادبیات» از آن‌ها یاد می‌شود، هم در زبان گفتار می‌توان یافت و هم در زبان نگارش و ادبیات (همان) نظیر دسته گل به آب دادن که کنایه از کاری ناسزاوار مرتکب شدن است (دهخدا، ۱۳۸۶: ۸۱۲/۲).

اما کنایه‌های دیگری هستند که فقط امروز در زبان و ادب به کار می‌روند و در میان پیشینیان از این دست یاد نمی‌شود، این کنایات که از آن‌ها با عنوان «کنایه‌های امروزی» یاد می‌شود، و به دو نوع «کنایه‌های عامیانه» و «کنایه‌های نوین» تقسیم می‌شوند و بیشتر کاربرد زبانی دارند؛ به این معنی که واژگان پدیدآورنده بعضی کنایه‌ها، کوچه‌بازاری و عامیانه‌اند و این نوع کنایه‌ها را در لابه‌لای متون ادبی کمتر می‌توان دید گرچه نثر معاصر که ارتباط بیشتری با زبان و فرهنگ کوچه و بازار دارد، این کنایه‌ها و واژه‌ها را بیشتر در خود دارد

(میرزانی، ۱۳۸۲: ۸۹۹) نظیر اجاقش کور است که کنایه از بی‌فرزند است (امینی، ۱۳۵۰: ۵۷/۱) همچنین امروزه وقتی کسی به کنایه سخن از بداقبالی و مشکلات کوچکی که مزاحم آسودگی و آرامش او می‌شوند، به میان می‌آورد، می‌گوید: همه را برق می‌گیرد و ما را چراغ‌نفتی (شهری، ۱۳۸۱: ۶۴۰) یا وقتی موافقت ضمنی با امری را نشان دهند، از عبارت چراغ سبز نشان دادن (انوری، ۱۳۸۳: ۳۹۲/۱) استفاده می‌شود و اگر بازداشتن و منعی در کار باشد از «وضعیت قرمز» و «چراغ قرمز شدن» استفاده می‌شود و این تعابیر حکایت از آن دارد که برخی از کنایه‌هایی که امروز ساخته می‌شوند و ورد زبان مردم می‌شود، با فناوری و پیشرفت علم و صنعت پیوند و ارتباط دارند.

نیومارک و روش‌های الگوی ارزیابی وی و کاربری آن در ترجمه

پیتر نیومارک، زبان‌شناس و نظریه‌پرداز شهیر حوزه مطالعات ترجمه در سال ۱۹۱۶ در انگلستان به دنیا آمد. او یکی از مهم‌ترین اشخاص تأثیرگذار در بنیان‌گذاری مطالعات ترجمه در زبان انگلیسی و اسپانیایی از سال ۱۹۸۰ به بعد است (نیازی و قاسمی‌اصل، ۱۳۹۷: ۱۰۰). مدل پیشنهادی او برای ترجمه، تکیه زیادی بر ترجمه عناصر فرهنگی در متن دارد و مقولات فرهنگی را در پنج دسته بوم‌شناسی، فرهنگ مادی، فرهنگ اجتماعی، نهادها و آداب‌ورسوم و اشارات و حرکات حین سخن گفتن تقسیم و ۱۷ روش را برای ترجمه آن‌ها معرفی می‌کند (همان: ۱۰۱) که در ادامه پس از اشاره به هر روش و شرح مختصری درباره آن، کاربری این روش‌ها را در ترجمه علوب از تعابیر کنایی عامیانه (به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مقولات فرهنگی) در ۵ داستان کوتاه فارسی برگزیده تشریح خواهد شد:

۱- انتقال (وام‌گیری): به معنی آوردن کلمه‌ای از زبان مبدأ به متن زبان مقصد و به عبارت دیگر، رونوشت کلمه‌ای با الفبای زبان دیگر است (همان: ۱۰۲) که نمونه‌های استخراج‌شده ذیل بیانگر استفاده مترجم از این روش در فرآیند ترجمه تعابیر کنایی به زبان مقصد است:

شب خوابیدم واجب الحج بودم، صبح بیدار شدم واجب الزکوة بودم (صادقی، ۱۳۸۰: ۲۱۷): کنت أنام الليل أدیت فريضة الحج، کنت أستيقظ في الصباح نشيطا و أؤدي الزكاة (علوب، ۱۹۹۲: ۱۸۷)

واجب الحج کنایه از ثروتمندی و واجب الزکوة کنایه از فقر و نداری است که مترجم علاوه بر عدم فهم پیام جمله مزبور، از روش انتقال برای ترجمه کنایه‌های «واجب الحج» و «واجب الزکوة» استفاده کرده که چنین روشی معنا و پیام این دو کنایه را به زبان مقصد منتقل نمی‌کند و خواننده زبان مقصد به خاطر اشتباه مترجم، تصور می‌کند گوینده صبح فريضة حج را به جا آورده و شب زکات مالش بر او واجب شده و آن را پرداخت کرده است حال آنکه بهتر بود مترجم از معادل کارکردی «أصبحت أميرا و أمسيت أسيرا» بهره می‌جست.

ترجمه پیشنهادی: أصبحت أميرا و أمسيت أسيرا

ما نمی‌توانیم بیماران خود را به مرکز ببریم (صادقی، ۱۳۸۰: ۲۲۴): لا نريد أن نأخذ مرضانا إلى المركز (علوب، ۱۹۹۲: ۱۹۶)

مرکز در اینجا کنایه از پایتخت است و مترجم با استعمال واژه «المركز» از روش انتقال جهت ترجمه «مرکز» بهره جسته که معنا و پیام را آن‌گونه که باید و شاید به خواننده عرب‌زبان منتقل نمی‌کند، از این رو مترجم بهتر بود معادل فرهنگی «العاصمة» را به کار می‌برد یا اینکه با استفاده از روش بسط «البلاد» را به «مرکز» اضافه می‌کرد و می‌گفت: «مرکز البلاد».

۲- بومی کردن: این روش، واژه زبان مبدأ را ابتدا با تلفظ طبیعی و آنگاه با ریخت طبیعی زبان مقصد مطابقت می‌دهد نظیر «بنفسج» در ترجمه بنفشه که ابتدا با فرایند انتقال وارد زبان عربی شده و سپس مطابق با طبیعت زبان، بازسازی شده است (نیازی و قاسمی‌اصل، ۱۳۹۷: ۱۰۲) که مصداقی برای این روش در فرایند ترجمه علوب از تعابیر کنایی به زبان مقصد یافت نشد.

۳- معادل فرهنگی: زمانی که یک واژه فرهنگی از زبان مبدأ به واژه‌ای فرهنگی در زبان مقصد ترجمه می‌شود، در واقع این یک ترجمه تقریبی است (نیومارک، ۱۳۹۰: ۱۰۵) که با

بررسی ترجمه علوب مشخص می‌شود مترجم از این روش در فرایند انتقال تعبیر کنایی به زبان عربی در سطح قابل توجهی استفاده کرده است:

مردم ... مثل مور و ملخ از سر و کول هم بالا می‌رفتند (شاهانی، ۱۳۵۲: ۶۳): الأهلای... تراحموا فوق بعضهم كأنهم نمل و جراد (علوب، ۱۹۹۲: ۱۶۰)

از سر و کول هم بالا رفتن کنایه از هجوم آوردن و یکدیگر را واپس زدن و بر یکدیگر سبقت گرفتن (نجفی، ۱۳۷۸: ۹۰۸) که مترجم جهت انتقال آن از معادل فرهنگی «تراحم فوق بعضهم» به معنی یکدیگر را هل دادن و به یکدیگر فشار آوردن استفاده کرده است و گرچه معنا و پیام را به زبان عربی منتقل می‌کند اما اگر از معادل کارکردی بعضهم علی بعض (اقبالی، ۱۳۸۹: ۳۲) بهره می‌جست، علاوه بر انتقال معنا و پیام، ارتباط فرهنگی میان زبان مبدأ و مقصد برقرار می‌شد.

ترجمه پیشنهادی: و كانوا بعضهم علی بعض كالنمل و الجراد

اما ما چه گناهی کردیم که هر روز به نحوی چوب معماری اجدادمان را بخوریم! (شاهانی، ۱۳۵۲: ۶۸): ولكن ما ذنبنا نحن أن نتلقى كل يوم ضربة من آثار أجدادنا المعمارية؟ (علوب، ۱۹۹۲: ۱۶۸)

چوب کسی خوردن کنایه از به‌جای او عقوبت دیدن یا تنبیه شدن، به‌جای او آسیب یا زیان دیدن (انوری، ۱۳۸۳: ۴۲۶/۱) که عبارت مترجم «تلقى ضربة» به معنی ضربه‌ای خوردن معادل فرهنگی این کنایه است و معنا و پیام را به زبان مقصد منتقل می‌کند اما اگر از معادل کارکردی الآباء يأكلون الحصرم والأبناء يضرسون (کیلابی و عاشور، ۱۹۹۱: ۱۸۹) به معنی غوره را پدران می‌خورند و دندان‌دردش برای فرزندان می‌ماند یا أخذني بأطير غيري (حنفی، بی‌تا: ۶۶/۱) به معنی مرا به خاطر گناه دیگری مؤاخذه کرد، استفاده می‌کرد، علاوه بر انتقال معنا و پیام، ارتباط فرهنگی نیز میان زبان مبدأ و مقصد برقرار می‌شد.

ترجمه پیشنهادی: ولكن ما ذنبنا نحن نُؤخذ كل يوم بأطير معمارية أجدادنا بطريقة ما؟

سال‌ها زحمت کشیدم، جان‌کندم (صادقی، ۱۳۸۰: ۲۱۷): تعبت سنوات و استنفدت طاقتي (علوب، ۱۹۹۲: ۱۸۷)

جان کندن کنایه از رنج بسیار بردن (دهخدا، ۱۳۸۶: ۱۴۴۶/۳) و کوشش طاقت‌فرسا کردن است و عبارت مترجم «استنفدت طاقتی» معادل فرهنگی کنایه مزبور است اما چنانچه از معادل‌های کارکردی کم من مصائب وآلام تحملتها فی تلک السنین یا أطفأ جذوة یومه وأحرق فحمة لیله فی العمل (آذرنوش، ۱۳۹۱: ۶۲۵) بهره می‌جست ارتباط فرهنگی میان متن و خواننده زبان مبدأ و مقصد برقرار می‌شد.

پولم از پارو بالا رفت (صادقی، ۱۳۸۰: ۲۱۷): بلغت أموالی أرقاما خرافية (علوب، ۱۹۹۲: ۱۸۷)

پول کسی از پارو بالا رفتن کنایه از ثروت بی‌حساب داشتن (نجفی، ۱۳۷۸: ۲۷۰) که مترجم با استعمال «أرقاما خرافية» از معادل فرهنگی بهره‌جسته که گرچه معنا و پیام کنایه مزبور را به زبان مقصد منتقل می‌کند اما ارتباط فرهنگی میان زبان مبدأ و مقصد برقرار نمی‌شود و بهتر بود مترجم از معادل کارکردی کنت ألعب بالفلوس یا لدئ من المال ما أبدد (ناصری، ۱۳۹۰: ۱۳۷) استفاده می‌کرد.

خانواده‌ها از اینکه اهل شهر تاکنون از واقعه بویی نبرده‌اند، خوشحال بودند (صادقی، ۱۳۸۰: ۲۲۳): كانت العائلتان مسرورتین بأن أهل المدينة لم يعرفوا بالحادث بعده (علوب، ۱۹۹۲: ۱۹۵)

بو بردن کنایه از استنباط کردن، فهمیدن (انوری، ۱۳۸۳: ۱/ ۱۴۵) که مترجم با استفاده از معادل فرهنگی «لم يعرفوا» به معنی نفهمیدن، مفهوم این تعبیر کنایی را به زبان مقصد منتقل کرده است اما اگر با هدف برقراری ارتباط فرهنگی میان متن مبدأ و مقصد از معادل‌های کارکردی تَنَسَّمَ الخبر (آذرنوش، ۱۳۹۱: ۱۰۷۹) یا «إِشْتَمَّ الخبر» یا لَعِبَ الفأُرُ فی عُبَّه (اقبالی، ۱۳۸۹: ۹۹) به معنی بو بردن بهره می‌جست، بهتر بود.

ترجمه پیشنهادی: كانت العائلتان مسرورتین بأن أهل المدينة لم يتنسم خبر الحادث بعده.
عذرا گره مراد شله گلی را با اطمینان و دل قرص به ضریح امامزاده بست (چوبک، ۱۳۳۴: ۹): باطمینان و ثقة ربطت عذرا عقدة الحجاب و به قطعة من فوطة دم الحیض بالضریح (علوب، ۱۹۹۲: ۱۰۰)

دل قرص کنایه از اطمینان خاطر و قوت قلب (نجفی، ۱۳۷۸: ۶۷۷) است که واژه مترجم «ثِقَّة» به معنی اعتماد و اطمینان معادل فرهنگی دل قرصی است. لازم به ذکر است گرچه یکی از معانی «شله» در زبان فارسی لته زن حائض است، اما در اینجا با توجه به سیاق متن عجیب است که مترجم از میان معانی شله، این معنا را استخراج و عبارت «فوطه دم الحیض» به معنی لته حائض را به عنوان معادل آن ذکر کرده حال آنکه معادل شله گلی یا چلووار رنگی در زبان عربی «ثیبت» یا «البقت» است.

ترجمه پیشنهادی: باطمینان وثقة ربطت عذرا العلق المنسوج من البقت علی ضریح السید.
 در حجره یک خرده پایه پا کردم و دور خودم چرخیدم (آل احمد، بی تا: ۳۲): و عند باب الدکان ترددت برهة و درت حول نفسي (علوب، ۱۹۹۲: ۱۱۷)
 پایه پا کردن کنایه از تردید و دودلی نشان دادن (انوری، ۱۳۸۳: ۱۸۴/۱) و واژه مترجم «تردد» معادل فرهنگی و يُقَدِّمُ رجلا و يُؤَجِّرُ آخری (میدانی، ۱۳۹۴: ۴/۴۶۹) معادل کارکردی آن در زبان عربی است.

هزاران هزار مرد زن می خواست ... (چوبک، ۱۳۳۴: ۱۲): كان ثمة آلاف من الرجال يريدون زوجة ... (علوب، ۱۹۹۲: ۱۰۳)
 هزاران هزار کنایه از بسیار زیاد و بی شمار است (انوری، ۱۳۸۳: ۱۶۸۶/۲) که «آلاف» جمع «ألف» به معنی هزاران معادل فرهنگی تقریبی هزاران هزار در زبان عربی است اما معادل فرهنگی دقیق تر آن تعابیر أوف مؤلّفة یا آلاف مؤلّفة (غفرانی و آیت الله زاده شیرازی، ۱۳۹۰: ۶۱۷) به معنی هزاران هزار است.

بیچه چه طور؟ اجاقم کوره (چوبک، ۱۳۳۴: ۱۵): و أطفال؟ أنا عقیم (علوب، ۱۹۹۲: ۱۰۷)

اجاق کسی کور بودن به معنی بی عقبه، بی فرزند (ذکور) ماندن (نجفی، ۱۳۷۸: ۴۹) است و واژه مترجم «عقیم» و نیز «عاقِر» معادل فرهنگی کنایه مزبور در زبان عربی است اما واژه «عُقِر» به معنی مرد بی فرزند معادل فرهنگی دقیق تری برای آن است. همچنین در لهجه عراق به چنین مردی «عاجز» نیز اطلاق می شود. واژه «أبتر» به معنی مقطوع النسل (آذرنوش، ۱۳۹۱: ۴۱) نیز معادل کارکردی با بار منفی این کنایه در زبان عربی است.

اسم را گذاشته بودند «آ شیخ» که اول خیلی اوقاتم تلخ شد (آل احمد، بی تا: ۳۴): الا أنهم أطلقوا عليّ عم الشيخ، في البداية كنت أضيّق بالأمر (علوب، ۱۹۹۲: ۱۲۰)

اوقات کسی تلخ شدن کنایه از خشمگین و در همان حال آزرده و اندوهگین شدن (انوری، ۱۳۸۳: ۷۸/۱) است و واژه مترجم «ضاق ب» و نیز «عَضِب» معادل فرهنگی این کنایه است.

۴- معادل کارکردی: کاربرد این روش زمانی است که یک عنصر فرهنگی از زبان مبدأ، معادلی در زبان مقصد ندارد و مستلزم به کار بردن یک واژه مستقل از فرهنگ است (نیازی و قاسمی اصل، ۱۳۹۷: ۱۰۳) که مترجم در فرایند انتقال تعبیر کنایی از زبان مبدأ به زبان مقصد از این روش نیز در سطح چشمگیری بهره جسته است:

وقتی ... می دیدیم مردم آن شهرستان برج افتخار ندارند بیشتر به خویمان باد می کردیم (شاهانی، ۱۳۵۲: ۶۵): و حين كنا ... نرى الناس فيها بلا برج افتخار كنا نزداد انتفاخا (علوب، ۱۹۹۲: ۱۶۴)

به خود باد کردن کنایه از به خود نازیدن و فخر فروختن (نجفی، ۱۳۷۸: ۱۱۲) که واژه مترجم «انتفاخ» به معنی دچار نخوت شدن و باد در دماغ انداختن معادل کارکردی کنایه مزبور است و مترجم معنا و پیام تعبیر کنایی را به درستی به زبان مقصد منتقل کرده است گرچه معادل کارکردی دقیق تر آن نَفَخَ شِدْقِيَه (اقبالی، ۱۳۸۹: ۱۱۰) به معنی به خود باد کردن یا باد در آستین انداختن است.

اگر از دل عذرای بیچاره خبر داشتند، شاید برایش سر و دست می شکستند (چوبک، ۱۳۳۴: ۱۲): لو علموا بقلب عذرا المسكينة، زما فعلوا من أجلها المستحيل (علوب، ۱۹۹۲: ۱۰۳)

سر و دست شکستن برای چیزی یا کسی کنایه از سخت طالب چیزی یا کسی بودن و برای به دست آوردنش بر یکدیگر سبقت گرفتن (نجفی، ۱۳۷۸: ۹۰۴) است و عبارت مترجم «فعل من أجلها المستحيل» معادل کارکردی کنایه مزبور است و معنا و پیام را به زبان مقصد منتقل می کند. همچنین می توان از معادل های کارکردی «بَدَّلَ مِنْ أَجْلِهَا كُلَّ مُرْتَحِّصٍ وَ غَالٍ (آذرنوش، ۱۳۹۱: ۳۶۳) یا «ضرب أخماساً لأسداس (همان: ۵۹۸) استفاده کرد.

اما اصغر آقا لب از لب برنداشت (آل احمد، بی تا: ۲۶): أما عم أصغر فلم ینبس بکلمة (علوب، ۱۹۹۲: ۱۱۰)

لب از لب نگشادن یا برنداشتن کنایه از حرف نزدن (امینی، ۲: ۶۸۲/۱۳۵۰) است و عبارت مترجم «لم ینبس بکلمة» نیز معادل کارکردی این تعبیر کنایی است.
بعد دیدم دلم خنک نمی شود (آل احمد، بی تا: ۲۸): ثم أدركت أن غليلي لم يشف (علوب، ۱۹۹۲: ۱۱۳)

دل کسی خنک شدن شادمان شدن و آرامش یافتن او معمولاً بر اثر شکست خوردن یا آسیب دیدن دشمن (انوری، ۱۳۸۳: ۱/۶۷۰) است و عبارت مترجم شفی غلته أو غليله (اقبالی، ۱۳۸۹: ۶۴) معادل کارکردی کنایه مزبور در زبان عربی است.

آخه بذار بچه یک لقمه نون زهرمار کنه (آل احمد، بی تا: ۳۰): ما تسیب الواد یتسم له لقمة (علوب، ۱۹۹۲: ۱۱۵)

زهرمار کردن به لحن تحقیر و توهین کنایه از خوردن (نجفی، ۱۳۷۸: ۸۳۲) و عبارت مترجم «یتسم له لقمة» به معنی یک لقمه زهر خوردن و نیز خلیه اول یتزقنب (حسن، ۲۰۱۳: ۱۹۹) به معنی بگذار یک لقمه زقنبوت (نوعی سم) بخورد، در تداول عراقیان معادل کارکردی کنایه مزبور است.

رگ های گردن بابام از طناب هم کلفت تر شده بود (آل احمد، بی تا: ۳۰): انتفخت أوداج أبي و غدت أغلظ من الحبال (علوب، ۱۹۹۲: ۱۱۵)

رگ گردن کسی کلفت شدن کنایه از سخت عصبانی شدن است و عبارت «انتفخت أوداجه» معادل کارکردی کنایه مزبور در زبان عربی است.

اما بعد فکرش را که می کردم می دیدم زیاد هم بد نیست و از «شلی» بهتر است که لقب مبصرمان بود (آل احمد، بی تا: ۳۴): و لکني حين فکرت فیما بعد رأیت أن الأمر لیس بهذا السوء و أفضل من أبوریالة و هو لقب ألفة الفصل (علوب، ۱۹۹۲: ۱۲۰)

شلی در تداول عامه کنایه از بی بنیه و ضعیف و بی دست و پا مترادف پخمه و پیه (نجفی، ۱۳۷۸: ۹۷۳) است و واژه مترجم «أبوریالة» در تداول اردنی ها لقبی زشت و به معنی کسی

است که مثل کودکان به صورت غیرارادی آب دهان یا بینی‌اش سرازیر می‌شود که این تعبیر و نیز آخرق (آذرنوش، ۱۳۹۱: ۲۵۳) معادل کارکردی کنایه مزبور در زبان عربی است.
 سروگوشی توی کوچه آب می‌داد (آل احمد، بی‌تا: ۳۵): کانت تتسقط أخبار الحارة (علوب، ۱۹۹۲: ۱۲۱)

سروگوش آب دادن کنایه از مخفیانه اطلاعی از وضع جایی به دست آوردن (نجفی، ۱۳۷۸: ۹۰۸) است و تعبیر مترجم «تَسَقَطُ الأخبار» و نیز جَسَّ نبض الشيء (آذرنوش، ۱۳۹۱: ۱۳۳) معادل‌های کارکردی کنایه مزبور در زبان عربی است.

«به مادرم] گفتم: شما که اومده بودین چایی برین واسه مهمون! [گفت] غلط زیادی نکن (آل احمد، بی‌تا: ۴۰): قلت: انتي اللي جيتي تقديمي الشاي للضيوف؟ قطع لسانك (علوب، ۱۹۹۲: ۱۲۷)

غلط زیادی کردن کنایه از فضولی کردن یا سخن نابه‌جا گفتن (نجفی، ۱۳۷۸: ۱۰۴۴) که در زبان عربی تعابیر دَسَّ أنفه، زَمَّ بأنفه و أدخل أنفه (غفرانی و آیت‌الله زاده شیرازی، ۱۳۹۰: ۴۳۶) معادل‌های کارکردی کنایه مزبور است، همچنین عبارت مترجم «قطع لسانک» معادل کارکردی مناسبی قلمداد می‌شود.

۵- معادل توصیفی: در ترجمه، گاهی باید توصیف را بر کارکرد ارجحیت داد (نیومارک، ۱۳۹۰: ۱۰۷) و به‌جای معادل کارکردی به توصیف واژه پرداخت تا منظور نویسنده بهتر درک شود و مترجم در فرایند برگردان تعابیر کنایی به زبان مبدأ تنها یک بار این روش را به کار برده است:

زن آقای وحدانی یکی از ورقه‌ها را گرفت و چون کوره‌سوادى بیش نداشت ... (صادقی، ۱۳۸۰: ۲۱۷): أخذت زوجة السيد وحداني إحدى هذه الورقات و لما كانت على غير إلمام تام بالقراءة و الكتابة ... (علوب، ۱۹۹۲: ۱۸۶)

کوره‌سواد کنایه از سوادى اندک در حد خواندن و نوشتن ساده و ابتدایی (انوری، ۱۳۸۳: ۱۲۹۸/۲) است و استفاده از عبارت «غیر إلمام تام بالقراءة و الكتابة» به معنی «عدم آشنایی کامل با خواندن و نوشتن» بیانگر استفاده مترجم از معادل توصیفی است.

۶- مترادف: نیومارک واژه «مترادف» را به معنای یک معادل نزدیک در زبان مقصد برای واژه‌ای از زبان مبدأ می‌داند که استفاده از آن در جایی است که معادل دقیقی وجود نداشته باشد و واژه‌ای که معادل به جای آن گذاشته می‌شود، در متن اهمیت نداشته باشد (نیومارک، ۱۳۹۰: ۱۰۷)؛ برای نمونه در ترجمه «البحیم» به فارسی، مترجم ناگزیر می‌شود با توجه به سیاق متن از مترادف‌های مختلف آن استفاده کند که گاهی از واژه «جهنم» و گاهی از واژه «دوزخ» و گاهی هم از واژه «آتش» بهره می‌جوید که مصداقی برای این روش در فرایند ترجمه علوب از تعابیر کنایی به زبان مقصد یافت نشد.

۷- گرده برداری: به ترجمه تحت‌اللفظی از همایندهای رایج، نام مؤسسات و اجزاء ترکیب‌ها گرده برداری یا ترجمه قرضی گفته می‌شود (نیومارک، ۱۳۹۰: ۱۰۸) که در این روش، واژه، اصطلاح و عبارت از زبان مبدأ به زبان مقصد به صورت تحت‌اللفظی ترجمه می‌شود، حتی اگر ساختار یا معنی آن در زبان مقصد غیرمعمول یا نامأنوس باشد و استفاده از این روش بالاترین بسامد را در فرایند ترجمه علوب از تعابیر کنایی به زبان مقصد دارد:

و به بی‌وفایی دنیا تف و لعنت کردیم (شاهانی، ۱۳۴۳: ۲۰): و لعنا دنیا و غدرها و بصقنا علیه (علوب، ۱۹۹۲: ۱۷۷)

تف و لعنت کنایه از سرزنش و نفرین (انوری، ۱۳۸۳: ۲۸۵/۱) و ابراز نفرت همراه با نفرین (نجفی، ۱۳۷۸: ۳۱۵) که واژه مترجم «لعن» معادل فرهنگی لعنت کردن در زبان عربی است اما تعبیر «بصق علی» به معنی تف کردن و آب دهان انداختن روی کسی یا چیزی گرده برداری و ترجمه‌ای قرضی از تف کردن است و برای خواننده زبان مقصد مبهم به نظر می‌رسد، بهتر است جهت انتقال معنا و پیام آن از معادل کارکردی «أُفَّ له» که در زبان عربی صوتی است برای بیان خشم یا تعبیر کارکردی «تَأَفَّفَ مِنْ» به معنی گله‌وناله کردن یا اظهار خستگی و بی‌زاری کردن از کسی یا چیزی (آذرنوش، ۱۳۹۱: ۲۰) استفاده کنیم.

ترجمه پیشنهادی: و لَعْنَا غدر الدنيا و تَأَفَّفْنَا مِنْهَا

و آسید سبحان‌الدین که ... آبی به زیر پوست داشت، پیش پای من بلند شد (شاهانی، ۱۳۴۳: ۲۲): فنهض سید سبحان‌الدین من علی الأرض وهو ... تحت جلده وفرة من الشحم (علوب، ۱۹۹۲: ۱۸۰)

آبی زیر پوست کسی رفتن کنایه از سرحال آمدن و چاق شدن او (انوری، ۱۳۸۳: ۷/۱) که عبارت «تحت جلده وفرة من الشحم» گرده‌برداری و ترجمه‌ای قرضی از کنایه مزبور است و بهتر است از معادل فرهنگی آن یعنی سمین و ثخین (آذرنوش، ۱۳۹۱: ۱۰۷) استفاده شود.

ترجمه پیشنهادی: و سید سبحان‌الدین الذي كان ثخينا، نُحِض من أمامي

و نگاهم در چشم‌های آسید سبحان‌الدین خشک شد (شاهانی، ۱۳۴۳: ۲۲): تجمدت نظراتي في عيون سید سبحان‌الدین (علوب، ۱۹۹۲: ۱۸۱)

نگاه کسی به چیزی خشک شدن کنایه از خیره شدن و ثابت ماندن نگاه او به آن (انوری، ۱۳۸۳: ۱۶۲۹/۲) که عبارت مترجم «تجمدت نظراتي» گرده‌برداری و ترجمه‌ای قرضی از کنایه مزبور در زبان عربی است و برای خواننده زبان مقصد مبهم به نظر می‌رسد و بهتر است از معادل‌های فرهنگی آن التحديق، البقلقة و الحملقة (معروف، ۱۳۸۱: ۲۲۴) استفاده شود.

ترجمه پیشنهادی: فحدقت النظر في عيون سید سبحان‌الدین

دردسرتان ندهم دو ماه آزرگار این سه نفر مرا ... به هرکجا که شما فکر کنید، کشاندند (شاهانی، ۱۳۴۳: ۲۴): لا أصدع رؤوسكم، خلال شهرين كاملين جرتي هؤلاء الثلاثة ... إلى كل مكان يخطر ببالكم (علوب، ۱۹۹۲: ۱۸۴)

دردسرتان ندهم کنایه از خلاصه بگویم، کوتاه کنم، خلاصه (انوری، ۱۳۸۳: ۵۷۶/۱) که عبارت مترجم «لا أصدع رؤوسكم» به معنی سر شما را به درد نیاورم، گرده‌برداری و ترجمه‌ای قرضی از عبارت فارسی است و برای خواننده زبان مقصد خیلی واضح به نظر نمی‌رسد؛ بهتر است جهت انتقال کنایه مزبور از معادل‌های کارکردی فُصاری الکلام أُنَّ وبلاتطویل به معنی خلاصه اینکه، کوتاه سخن اینکه (معروف، ۱۳۸۱: ۱۷۷) استفاده کنیم.

ترجمه پیشنهادی: بلاتطویل خلال شهرين كاملين جرتي هؤلاء الثلاثة ... إلى كل مكان يخطر ببالكم.

و دیگران چشم به دهان او دوختند (صادقی، ۱۳۸۰: ۲۱۷): بینما رکز الآخرون عیونهم علی فمه (علوب، ۱۹۹۲: ۱۸۶)

چشم به دهن کسی دوختن کنایه از بی‌صبرانه منتظر شنیدن سخن کسی بودن (نجفی، ۱۳۷۸: ۴۲۶) که مترجم با روش گرده‌برداری یا ترجمه قرضی که ترجمه‌ای تحت‌اللفظی از تعبیر کنایی «چشم به دهن کسی دوختن» است، نتوانسته است معنا و پیام این کنایه را به زبان مقصد منتقل نماید حال آنکه با فهم صحیح تعبیر کنایی مزبور می‌توانست از معادل فرهنگی آن که در ذیل می‌آید، بهره‌جوید.

ترجمه پیشنهادی: بینما الآخرون ینتظرون بفارغ الصبر لیسمعوا کلامه

مگر خودتان نشنیده‌اید که می‌گویند اینجا شما دیوانه‌ها را می‌کشید، روغنشان را می‌گیرید و یا به دارشان می‌زنید؟ (صادقی، ۱۳۸۰: ۲۲۵): ألم تسمع ما یقال من أنکم تقتلون المجانین ها هنا؟ تلقونهم فی زیت محمی أو تنشقونهم؟ (علوب، ۱۹۹۲: ۱۹۷)

روغن کسی را گرفتن رmq و توان او را گرفتن، او را درمانده و ناتوان کردن (انوری، ۱۳۸۳: ۸۲۳/۱) که عبارت مترجم «تلقونهم فی زیت محمی» به معنی «آنها را در روغن داغ می‌اندازید» و تا حدودی استفاده از روش گرده‌برداری است، معادل صحیح این کنایه نیست بلکه مترجم باید از معادل فرهنگی «أهک» به معنی بی‌رمق کردن، رmq کشیدن (آذرنوش، ۱۳۹۱: ۲۰) استفاده می‌کرد.

ترجمه پیشنهادی: ألم تسمعوا ما یقال من أنکم تقتلون المجانین ها هنا؟ تنهکونهم أو تنشقونهم؟

یه کاری کن ای آقا که من سر و سرانجومی بگیرم و یه خونه زندگی به هم بزنم (چوبک، ۱۳۳۴: ۹): إفعال شیئا یا سیدی لأعرف لِنفسي بداية و نهایة، فأقیم بیئا یعج بالحیة (علوب، ۱۹۹۲: ۱۰۰)

سر و سرانجام گرفتن کنایه از ازدواج کردن و سروسامان یافتن و زندگی مرتبی یافتن است (نجفی، ۱۳۷۸: ۸۵۸) که عبارت مترجم «أعرف لِنفسي بداية و نهایة» به معنی دانستن آغاز و فرجام خود، گرده‌برداری و ترجمه‌ای قرضی از کنایه مزبور است و معنا و پیام آن را به زبان مقصد منتقل نمی‌کند و به نظر می‌رسد مترجم مفهوم این تعبیر کنایی فارسی را

درک نکرده است حال آنکه واژه التزوج (آذرنوش، ۱۳۹۱: ۴۲۱) معادل فرهنگی «سر و سرانجام گرفتن» در زبان عربی است.

ترجمه پیشنهادی: إفعل شيئاً يا سيدی لأتزوج فأقيم بيتا يعج بالحياة
 و صدای مرده‌اش توی فضای مقبره پیچیده بود (چوبک، ۱۳۳۴: ۱۰): و كان صوتہ المیت
 المدوي يمتد من فضاء الضريح (علوب، ۱۹۹۲: ۱۰۱)

صدای مرده کنایه از صدای ضعیف است و تعبیر مترجم «صوته المیت» گرت‌برداری و ترجمه‌ای قرضی از کنایه مزبور است و معنا و پیام آن برای خواننده زبان مقصد قابل فهم نیست بنابراین بهتر است از معادل فرهنگی صوته الخافت (آذرنوش، ۱۳۹۱: ۲۷۰) به معنی صدای ضعیف استفاده کرد.

ترجمه پیشنهادی: و كان صوتہ الخافت مُدَوِّياً في فضاء الضريح
 بابام آن روز فحش‌هایی به اصغر آقا داد که مو به تن همه‌ی ما راست شد (آل احمد، بی تا: ۲۶): فوجه أبي الی عم أصغر من السباب ما جعل شعري يقف هولاً (علوب، ۱۹۹۲: ۱۱۰)
 «مو بر تن راست شدن یا سیخ شدن» کنایه از سخت ترسیدن (امینی، ۱۳۵۰: ۲/۷۶۰) است که عبارت مترجم «جعل شعري يقف هولاً» گرت‌برداری و ترجمه قرضی‌ای مبهم از کنایه اول است، حال آنکه معادل کارکردی آن در زبان عربی إقشَعَرَّ مِنْهُ الْجُلُودُ أَوْ الْأَبْدَانُ (آذرنوش، ۱۳۹۱: ۸۵۲) است.

ترجمه پیشنهادی: ... إقشَعَرَّ مِنْهَا جُلُودُ جَمِيعِنَا ...

بابام هیچ وقت انعام و عیدی بهش نمی داد؛ این بود که با ما کج افتاده بود (آل احمد، بی تا: ۲۷): لم يكن أبي يعطيه بقشيشا و لا عيدية و لذلك إعوج معنا (علوب، ۱۹۹۲: ۱۱۰)

کج افتادن با کسی کنایه از کینه‌توز شدن نسبت به کسی و دشمنی کردن با او (نجفی، ۱۳۷۸: ۱۱۳۸) که واژه مترجم «إعوج» به معنی کج شدن گرت‌برداری و ترجمه قرضی‌ای مبهم از کنایه مزبور است و بهتر است از معادل‌های فرهنگی عادی و باغض به معنی کینه کسی را به دل گرفتن و برخورد خصمانه کردن (آذرنوش، ۱۳۹۱: ۶۸) استفاده شود.

ترجمه پیشنهادی: ... و لذلك كان قد باغضنا.

بابام چنان سرخ شده بود که ترسیدم (آل احمد، بی تا: ۳۰): کان وجه أبي قد احمر لدرجة
 ابني خفت (علوب، ۱۹۹۲: ۱۱۵)

سرخ شدن کنایه از خشمگین شدن است و عبارت مترجم «إحمرَّ وجهه» گرت‌برداری و
 ترجمه‌ای فرضی از کنایه مزبور است و گرچه معنا را به زبان مقصد منتقل می‌کند ولی بهتر
 است از معادل‌های کارکردی إنتفخت أوداجه یا ثار نائرة (اقبالی، ۱۳۸۹: ۱۳۵) استفاده شود.
 ترجمه پیشنهادی: کانت أوداج أبي قد إنتفخت ...

آخر من که نمی‌توانستم با شلوار کوتاه بروم مدرسه! پسر آقای محل! مردم چه
 می‌گفتند؟ (آل احمد، بی تا: ۳۳): على أية حال لم أكن أستطيع الذهاب الى المدرسة بسرّوال قصير!
 ابن سيد الحي! ماذا يقول الناس؟! (علوب، ۱۹۹۲: ۱۱۹)

آقا در اینجا کنایه از روحانی، آخوند است (نجفی، ۱۳۷۸: ۳۳) و واژه «سید» به معنی
 آقا گرت‌برداری و ترجمه‌ای فرضی از کنایه مزبور است زیرا معادل آن با توجه به سیاق متن
 «الشیخ» یا «الزعیم الدینی» است.

ترجمه پیشنهادی: ... ابن زعيم الحي الديني ...

۸- تغییرات یا جایگزینی‌ها: فرایندی از ترجمه است که شامل تغییر شکل دستور زبان مبدأ
 به زبان مقصد است (نیومارک، ۱۳۹۰: ۱۰۸-۱۰۹) که مترجم در فرایند انتقال تعابیر کنایی
 فارسی به زبان عربی تنها یک بار از این روش استفاده نموده است:

وسع این کار را نداریم (صادقی، ۱۳۸۰: ۲۲۴): هذا يفوق طاقتنا (علوب، ۱۹۹۲: ۱۹۶)

وسع ... داشتن کنایه از توانایی و قدرت مالی ... داشتن (انوری، ۱۳۸۳: ۱۶۷۲ / ۲) که
 مترجم با استفاده از روش تغییرات و جایگزینی‌ها جمله منفی «وسع ... نداریم» را به جمله
 مثبت «يفوق طاقتنا» به معنی «خارج از توان ما است» درصدد انتقال معنای این تعبیر کنایی به
 زبان مقصد برآمده است گرچه بایسته بود صفت «المالية» را به موصوف «طاقة» اضافه
 می‌کرد و می‌گفت: «يفوق طاقتنا المالية» به معنی فراتر از توان مالی ما یا اینکه از معادل
 فرهنگی دقیق لیس علی قدر سعتنا یا لیس فی وسعنا (آذرنوش، ۱۳۹۱: ۱۲۰۷) استفاده می‌کرد.

۹- دگرگون‌سازی (وارونه‌ش): هرگاه که زبان مقصد تن به ترجمه تحت‌اللفظی ندهد و
 ترجمه طبیعی به دست نیاید، مترجم از این روش استفاده می‌کند و فرایندهای آن شامل

علائق گوناگون مجاز نظیر جایگزین کردن جزء به جای کل، انتزاعی به جای عینی، حال به محل، خصوص به عموم و بالعکس، اسم ذات به جای اسم معنا و معلوم به جای مجهول و ... می‌شود (نیازی و قاسمی اصل، ۱۳۹۷: ۱۰۴ و ۱۳۲) که مترجم از این روش نیز یک بار بهره برده است:

دخترش هم پس از اینکه شوهر کرد، سرطان گرفت، اما سر زار مرد (صادقی، ۱۳۸۰: ۲۲۳): و اینتها ایضا بعد آن تزوجت أصابها السرطان الا أنها توفیت وهي تضع ولیدها (علوب، ۱۹۹۲: ۱۹۴)

سر زار رفتن کنایه از مردن یا از بین رفتن مادر یا بچه او هنگام زایمان (انوری، ۱۳۸۳: ۸۳۵/۱) که مترجم با استعمال جمله حالیه «و هي تضع ولیدها» به معنی «درحالی که نوزادش را به دنیا آورد» به جای شبه جمله «أثناء ولادتها» که معادل فرهنگی دقیق تعبیر کنایی «سر زار» در زبان عربی است، از روش دگرگون‌سازی (وارونه‌ش) برای انتقال این کنایه استفاده کرده است.

ترجمه پیشنهادی: و اینتها ایضا بعد آن تزوجت أصابها السرطان الا أنها توفیت أثناء ولادتها.

۱۰- ترجمه مقبول (رسمیت یافته): اگر از نظر مترجم، ترجمه رسمی و مقبول در زبان و فرهنگ مقصد مناسب نبود، نمی‌تواند معادل موردنظر خودش را برای آن قرار دهد بلکه باید به طور غیرمستقیم، عدم موافقت خود را با ترجمه رسمی صورت گرفته از آن، نشان دهد (نیومارک، ۱۳۹۰: ۱۱۳ - ۱۱۴) که مصداقی برای این روش در فرایند ترجمه علوب از تعبیر کنایی به زبان مقصد یافت نشد.

۱۱- ترجمه موقت: این فرایند یک ترجمه موقتی است که معمولاً از یک واژه سازمانی جدید صورت می‌گیرد و باید آن را در داخل گیومه قرار داد تا در فرصت‌های بعدی، عوض شود (همان: ۱۱۳ - ۱۱۵) که مصداقی برای این روش نیز در فرایند ترجمه علوب از تعبیر کنایی به زبان مقصد یافت نشد.

۱۲- جبران: این روش به یکی از فنون ترجمه اطلاق می‌شود که هدف آن جبران تأثیر یکی از صنایع متن مبدأ است که در ترجمه از دست رفته است مانند جناس یا واج آوایی

(پالامبو، ۱۳۹۱: ۲۲) که برای این روش نیز مصداقی در انتقال تعابیر کنایی از زبان مبدأ به زبان مقصد یافت نشد.

۱۳- کاهش و بسط: زمانی که اطلاعات متن اصلی ناقص باشد و فرهنگ مبدأ را به خوبی انتقال ندهد، مترجم از روی حس تشخیص می‌تواند از کاهش و بسط به شکل حذف بخشی از متن یا افزودن توضیح، ترجمه آن را انجام دهد (نیازی و قاسمی اصل، ۱۳۹۷: ۱۰۴) که مترجم این فرایند را تنها یک بار به کار برده است.

﴿وقتی جوان بودم، بخور نخور کردم (صادقی، ۱۳۸۰: ۲۱۷): حین کنت فی شبایی کنت آکل وجبة و تفوتنی وجبة (علوب، ۱۹۹۲: ۱۸۷)

بخور و نخور کردن کنایه از به کم ساختن و با تنگی معاش روزگار گذراندن است و عبارت مترجم «آکل وجبة و تفوتنی وجبة» به نوعی استفاده از روش «بسط» است و پیام متن مبدأ را به متن مقصد منتقل می‌کند. همچنین می‌توان از معادل فرهنگی أفترت علی نفسي (آذرنوش، ۱۳۹۱: ۸۲۸) بهره جست.

۱۴- دیگرنوشت (بازنویسی): شرح و بسط یا توضیح بخشی از متن که این روش برای متون بی‌نامی که ضعیف و نارسا نوشته شده‌اند یا معنای تلویحی دارند و نکات مهمی از آن‌ها حذف شده باشد، مورد استفاده قرار می‌گیرد (نیومارک، ۱۳۹۰: ۱۱۶) که مترجم از این روش نیز برای انتقال تعابیر کنایی استفاده نکرده است.

۱۵- فرایندهای تلفیقی: در این روش، مترجم، هم‌زمان از چند استراتژی برای انتقال یک عنصر فرهنگی استفاده می‌کند مثلاً ابتدا از روش انتقال استفاده آنگاه برای فهم بهتر خواننده، از پانویس برای تفسیر بیشتر استفاده می‌کند (نیازی و قاسمی اصل، ۱۳۹۷: ۱۰۶) که می‌توان به دو نمونه زیر از ترجمه علوب اشاره کرد:

﴿ناهار بازار دکان آشی صبح‌ها بود (آل احمد، بی‌تا: ۳۱): فکان سوق المسمط یروج فی أوقات الصبح (علوب، ۱۹۹۲: ۱۱۶)

ناهار بازار کنایه از هنگام ازدحام مشتریان در فروشگاه (نجفی، ۱۳۷۸: ۱۴۰۰) است و واژه مترجم «یروج» به معنی بازار... رونق یافتن، متقاضی فراوان داشتن را می‌توان معادل کارکردی کنایه مزبور دانست و از آنجا که مترجم جهت انتقال بهتر معنا به زبان مقصد، با

استفاده از روش بسط، واژه «سوق» را هم به متن افزوده است، می‌توان گفت مترجم از فرایند تلفیقی استفاده کرده است.

هیچ کس که از ته و توی کارهای شما خبر ندارد (صادقی، ۱۳۸۰: ۲۲۵): لا أحد يعرف خبایا أمورکم (علوب، ۱۹۹۲: ۱۹۷)

ته و توی چیزی کنایه از اصل و حقیقت آن (انوری، ۱۳۸۳: ۳۱۲/۱) است که واژه خبایا جمع خبیثه به معنی سر و باطن معادل فرهنگی ته و تو در زبان فارسی است، همچنین از آنجاکه ته و تو اسمی مفرد و معادل آن در متن مقصد جمع است، مترجم از روش تغییرات و جایگزینی‌ها نیز بهره جسته است، از این رو می‌توان گفت مترجم جهت انتقال معنا و پیام این تعبیر کنایی از روش تلفیقی استفاده کرده است. همچنین می‌توان جهت انتقال عنصر فرهنگی «ته و تو» از معادل فرهنگی «حقیقه» استفاده کرد.

۱۶- تحلیل محتوا: این روش به فرهنگ مبدأ توجهی ندارد بلکه به پیام اهمیت می‌دهد و مبتنی بر عنصری است که در زبان‌های مبدأ و مقصد مشترک باشد (نیومارک، ۱۳۹۰: ۱۲۳) که کلیه معادل‌های کارکردی به نوعی تحلیل محتوا است چرا که فرایند تحلیل محتوا مشابه فرایند معادل کارکردی است.

۱۷- یادداشت‌ها، اضافات و توضیحات: اطلاعات افزوده‌ای است که مترجم باید به ترجمه اضافه کند و معمولاً توضیحاتی فرهنگی است که تفاوت میان فرهنگ زبان مبدأ و مقصد را مشخص می‌کند (همان: ۱۱۷-۱۱۸) که مترجم از این روش نیز برای انتقال تعابیر کنایی استفاده نکرده است.

همچنین در واکاوی فرایند ترجمه علوب از تعابیر کنایی داستان‌های کوتاه فارسی منتخب روشن می‌شود که مترجم معنا، پیام و کاربرد برخی از این تعابیر را درک نکرده و ترجمه‌ای نادرست ارائه کرده است که می‌توان به نمونه‌های زیر اشاره کرد:

کسبه شهر ما به قول معروف طاقچه بالا گذاشتند و به هر نرخ که می‌خواستند جنسشان را می‌فروختند (شاهانی، ۱۳۵۲: ۶۷): و تجار مدینتنا «ضربوا فی العالی» کما یقال، فکانوا یبیعون سلعهم بما یجلو لهم من أثمان (علوب، ۱۹۹۲: ۱۶۷)

طاقچه بالا گذاشتن کنایه از ناز و افاده کردن و فخر فروختن (نجفی، ۱۳۷۸: ۶۷) که عبارت مترجم «ضربٌ فی العالی» به معنی بالا بردن قیمت‌ها معادل کارکردی طاقچه بالا گذاشتن نیست بلکه معادل آن التَّدْلُّل و التَّبَخُّر (آذرنوش، ۱۳۹۱: ۴۴) است و عبارت مترجم معادل کارکردی جمله بعدی است تا کنایه مزبور.

ترجمه پیشنهادی: و كَسَبَتْهُ مَدِينَتُنَا تَبَخَّرُوا عَلَي رَأْيِ الْمُثَلِّ فَكَانُوا يَبِيعُونَ سَلْعَهُمْ بِمَا يَحِلُّ لَهُمْ مِنْ أُمَّانٍ.
جنجال زنان جاافتاده که ... برای خود حقوقی قائل بودند (صادقی، ۱۳۸۰: ۲۲۲): کانت صرخات النسوة القعيدات تطالب بحقوق لهن (علوب، ۱۹۹۲: ۱۹۳)

جاافتاده کنایه از میانه‌سال یا متین و سربراه (نجفی، ۱۳۷۸: ۳۴۹) که واژه مترجم «قعیده» به معنی زن ناتوان و زمین‌گیر است و مترجم در فهم کنایه مزبور به خطا رفته است، مترجم باید از معادل‌های فرهنگی «کَهْل» جمع کَهْل یا «وقورات» جمع وقورة یا معادل کارکردی «سلسات القیاد» به معنی سربراه و مطیع (اقبالی، ۱۳۸۹: ۲۰۲) استفاده می‌کرد.
ترجمه پیشنهادی: کانت ضجَّات النسوة الكَهْل التي يعتبرن بحقوق لأنفسهن ...

ما تنها در سال‌های بعد بود که جسته‌وگریخته چیزهایی شنیدیم (صادقی، ۱۳۸۰: ۲۲۸):
لم نسمع عن أشياء سرية إلا في الأعوام التالية، (علوب، ۱۹۹۲: ۲۰۲).

جسته‌وگریخته کنایه از گاه‌به‌گاه، به‌طور اتفاقی، از این سو و آن سو (نجفی، ۱۳۷۸: ۳۷۶) است و واژه مترجم «سَرِيَّة» به معنی محرمانه معادل «جسته‌وگریخته» نیست، بلکه معادل فرهنگی آن بَيْنَ تَارَةٍ و أُخْرَى یا من هنا و هناك (آذرنوش، ۱۳۹۱: ۱۱۶۵) است.

ترجمه پیشنهادی: إِمَّا كَانَ فِي الْأَعْوَامِ التَّالِيَةِ سَمِعْنَا أَخْبَارًا مِنْ هُنَا وَ هُنَاكَ
ما یدریک ... (علوب، ۱۹۹۲: ۱۰۷)

خدا را کجا یا چی دیدی تعبیری کنایی و هنگامی به کار می‌رود که بخواهند به کسی امیدواری بدهند که آنچه می‌خواهد بالاخره عملی خواهد شد (انوری، ۱۳۸۳: ۴۸۸/۱) و عبارت مترجم «ما یدریک ...» به معنی چه می‌دانی ... معادل کارکردی صحیحی برای این کنایه نیست بلکه معادل کارکردی آن عبارت «الله کریم» است که در جهان عرب زیاد استعمال می‌شود.

ترجمه پیشنهادی: ربما ترزق فیما بعد بطفل، الله کریم ...

این بود که مجلس نگذاشتم و رفتم (آل احمد، بی تا: ۲۹): لذلک لم أبق أمامها و ذهب (علوب، ۱۹۹۲: ۱۱۴)

محل نگذاشتن به کسی کنایه از اعتنا نکردن و بی‌اعتنایی کردن به کسی (نجفی، ۱۳۷۸: ۱۳۳۳) است و عبارت مترجم «لم یبق أمامه» به معنی روبرویش نماندم، معادل صحیح کنایه مزبور نیست بلکه معادل کارکردی آن: لم یعره جانب إهتمامه (آذرنوش، ۱۳۹۱: ۱۱۶۵)، عامله بالدون و ما أبالیه عَبْکَةً أو بَالَةً (میدانی، ۱۳۹۴: ۷۳/۴) و معادل فرهنگی آن «لم یکتز له» و «لم یأبه به» است.

ترجمه پیشنهادی: لذلک لم أکتر لها و ذهب ...

مادرم حاج و واج مانده بود و نمی دانست کجا به کجاست (آل احمد، بی تا: ۳۰): حاجت أمی و ماجت و لم تدر ماذا تقول و أنا أسوأ منها حالا (علوب، ۱۹۹۲: ۱۱۵)

هاج و واج ماندن کنایه از سخت متعجب و مات و مبهوت شدن (نجفی، ۱۳۷۸: ۱۴۷۰) و واژه‌های مترجم «هاج» و «ماج» هر دو به معنای برآشفتن و غضبناک شدن، معادل صحیحی برای کنایه مزبور نیست بلکه معادل فرهنگی آن «مختار»، «حیران» و معادل کارکردی آن دایخ (غفرانی و آیت‌الله زاده شیرازی، ۱۳۹۰: ۶۱۴) است.

ترجمه پیشنهادی: صارت أمی مختارة و ...

هر وقت بابام می‌خواست سفری به قم یا قزوین بکند این عزا را داشتیم (آل احمد، بی تا: ۳۳): كلما کان أبی یرید القیام برحلة إلی قم أو قزوین کنا نقیم هذه المراسم (علوب، ۱۹۹۲: ۱۱۸)

گرچه در زبان فارسی «عزا» در اصل به معنی «سوگواری و ماتم» است اما در اینجا کنایه از مشکل و کار پرزحمت و آزاردهنده (نجفی، ۱۳۷۸: ۱۰۱۹) است و استفاده از واژه «المراسم» که به مراسم عزا اشاره دارد، بیانگر عدم درک معنای کنایه مزبور از سوی مترجم است و بهتر است از معادل کارکردی سَبَّبَ أو خلق المتاعب (غفرانی و آیت‌الله زاده شیرازی، ۱۳۹۰: ۲۵۱) استفاده شود.

ترجمه پیشنهادی: ... کانت الرحلة تسبب لنا هذه المتاعب

خانوم امروز مزاجش کار کرده؟ (آل احمد، بی تا: ۳۹). الهام مزاجها مش رایق النهارده؟ (علوب، ۱۹۹۲: ۱۲۶)

مزاج کسی کار کردن کنایه از عمل دفع انجام دادن (نجفی، ۱۳۷۸: ۱۳۴۵) است و ذکر عبارت «مزاجه مش رایق» به معنی حال و وضعش خوب است، بیانگر عدم درک معنای تعبیر کنایی مزبور از سوی مترجم است؛ در زبان عربی عبارت قضی الحاجة (آذرنوش، ۱۳۹۱: ۲۲۸) معادل کارکردی و «تَعَوُّط» معادل فرهنگی کنایه مزبور است. لازم به ذکر است خانوم خطایی به خواهر راوی است و ضمیر «ش» به کودکش برمی گردد.

ترجمه پیشنهادی: یا ست! الواد قضی الحاجة النهارده؟

همچنین عمدا یا سهوا ترجمه برخی از تعبیر کنایی را از قلم انداخته و معنا و پیام آن‌ها را به زبان مقصد منتقل نکرده که می توان به موارد زیر اشاره کرد:

انگار معجزه‌ای به وقوع پیوسته و نیم ساعت قبل از زمین سبز شده است (شاهانی، ۱۳۵۲: ۶۳): و كأن معجزة قد حلت به (علوب، ۱۹۹۲: ۱۶۱)

سبز شدن کنایه از ناگهان پدیدار شدن و سر برآوردن (نجفی، ۱۳۷۸: ۸۵۱) که مترجم ترجمه آن را از قلم انداخته و جهت انتقال آن می توان از معادل فرهنگی «ظهرت فجأة» استفاده کرد.

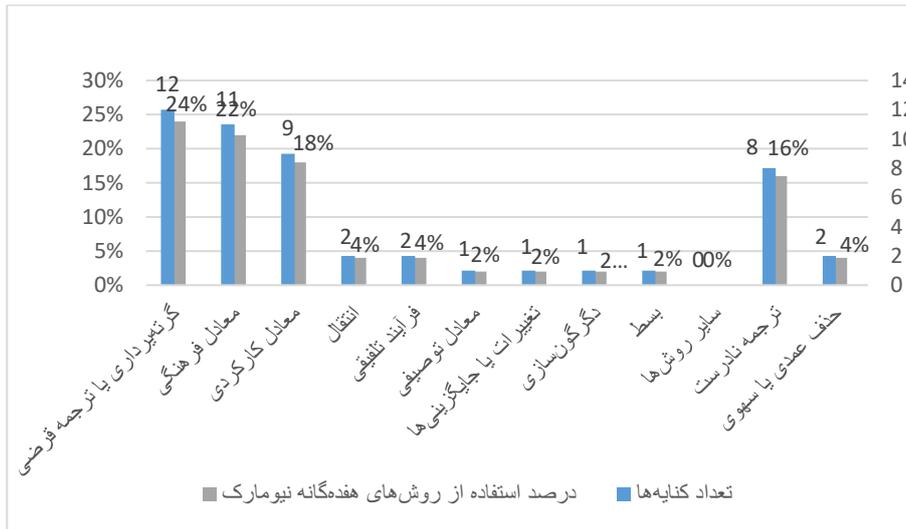
ترجمه پیشنهادی: كأن معجزة قد حلت به و ظهر فجأة قبل ساعة إلا النصف

یه شوور سربراهی نصییم کن که منو از خونه بابام بیره (چوبک، ۱۳۳۴: ۹): اجعل من نصیبي زوجا یحملني من دار أبي (علوب، ۱۹۹۲: ۱۰۰)

سربه‌راه در زبان و فرهنگ فارسی وقتی وصف شوهر قرار می گیرد به معنی آدم نجیبی است که دنبال عیش و عشرت و کارهای خلاف عفت و اخلاق نمی رود (جمالزاده، ۱۳۴۱: ۲۰۰) که معادل‌های کارکردی آن در زبان عربی «کریم الأخلاق» به معنی نیک سیرت و بزرگ منش و عقیف الإزار (آذرنوش، ۱۳۹۱: ۱۴) به معنی پاک دامن است و مترجم ترجمه آن را از قلم انداخته است.

ترجمه پیشنهادی: اجعل من نصیبي زوجا عقیف الإزار یحملني من دار بابا

پس از بررسی تفصیلی صورت گرفته، اگر بخواهیم میزان بسامد استفاده مترجم از روش‌های الگوی نیومارک را به‌طور خلاصه ارائه دهیم، نمودار زیر راهگشا خواهد بود:

بحث و نتیجه‌گیری

۱- یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد مترجم در مواجهه با تعابیر کنایی عامیانه، از میان روش‌های پیشنهادی نیومارک، عمدتاً به سه روش اصلی گرته‌برداری، معادل فرهنگی و معادل کارکردی متکی بوده است. بسامد بالای گرته‌برداری بیانگر تمایل مترجم به حفظ ساختار زبان مبدأ حتی به قیمت قربانی کردن روانی متن مقصد است و این رویکرد در اکثر موارد منجر به تولید متنی نامنتطب با اصل فارسی آن شده است؛ معادل‌های فرهنگی نیز عمدتاً در مواردی به کار رفته که تشابه فرهنگی بین دو زبان وجود داشته است و معادل‌های کارکردی هم در موقعیت‌هایی استفاده شده که امکان حفظ فرم وجود نداشته، اما انتقال مفهوم ممکن بوده است.

۲- ترجمه تعابیر کنایی عامیانه به‌عنوان یکی از دشوارترین جنبه‌های ترجمه، با چالش‌های متعددی روبرو است. این تعابیر که در فرهنگ، تاریخ و هویت اجتماعی یک جامعه ریشه دارند، غالباً فاقد معادل‌های مستقیم در زبان مقصد هستند. ماهیت فرهنگ‌محور این تعابیر،

انتقال معنای آن‌ها را منوط به درک عمیق مترجم از بافت فرهنگی هر دو زبان مبدأ و مقصد می‌سازد. موفقیت در این فرآیند حساس، مستلزم ایجاد تعادل دقیق بین دو اصل اساسی حفظ وفاداری به پیام متن مبدأ و تضمین قابلیت درک آن در زبان مقصد است؛ بر اساس این چارچوب نظری، بهینه‌ترین راهکارهای ترجمه این تعابیر به ترتیب اولویت عبارت‌اند از معادل کارکردی که با حفظ روح معنا و تأثیر متن مبدأ، بیان طبیعی تری در زبان مقصد ارائه می‌دهد و معادل فرهنگی که در صورت عدم دستیابی به معادل کارکردی مناسب، با یافتن عبارتی مشابه در فرهنگ مقصد، معنای موردنظر را منتقل می‌کند؛ در مقابل، گرده‌برداری یا ترجمه قرضی که رویکردی مبدأگرا و تحت‌اللفظی دارد، معمولاً به نتایج نامطلوبی منجر می‌شود. این روش نه تنها باعث ابهام و عدم درک متن مقصد می‌گردد، بلکه غالباً قادر به انتقال تأثیر موردنظر متن اصلی بر مخاطب زبان مقصد نیست؛ برای مثال، ترجمه تحت‌اللفظی تعبیر «چشم به دهان دوختن» بدون استفاده از معادل کارکردی یا فرهنگی مناسب، با اصل فارسی آن نامنتطبق خواهد بود، نمونه بارز دیگر، تعبیر فرهنگ‌محور «اجاق کور» است که از سنت‌های ایرانی در مورد اهمیت حفظ آتش در خانه و نقش فرزندان پسر در تأمین هیزم نشئت می‌گیرد. انتقال این مفهوم بدون به کارگیری معادل فرهنگی مناسب یا ارائه توضیحات تکمیلی، خواننده غیرایرانی را دچار سردرگمی می‌کند. این مثال به وضوح نشان می‌دهد که چگونه نادیده گرفتن بستر فرهنگی در ترجمه می‌تواند به ارتباط ناقص بین متن و مخاطب منجر شود، در نتیجه، مترجم در مواجهه با چنین تعابیری باید با در نظر گرفتن مؤلفه‌های فرهنگی و ارتباطی، هوشمندانه‌ترین راهکار را انتخاب کند تا پیام را به شکلی مؤثر به مخاطب جدید انتقال دهد.

۳- بررسی عملکرد مترجم در انتقال تعابیر کنایی عامیانه از فارسی به عربی نشان‌دهنده ضعف‌های قابل توجهی در فرآیند ترجمه است؛ اتکای غالب مترجم به روش گرده‌برداری که رویکردی مبدأگرا و تحت‌اللفظی محسوب می‌شود، منجر به تولید متنی شده که نه تنها فاقد روانی و خوانایی لازم است، بلکه در موارد متعددی به ارائه ترجمه‌های نادرست و غیرقابل فهم انجامیده است. از سوی دیگر، درصد بالای خطاهای ترجمه حاکی از دو نقص اساسی است: نخست ضعف در درک عمیق معانی ضمنی و دلالت‌های فرهنگی تعابیر

کنایی در زبان مبدأ و دوم ناتوانی در یافتن معادل‌های مناسب در بافت فرهنگی زبان مقصد. همچنین حذف عمدی یا سهوی برخی تعابیر کنایی بدون ارائه راهکارهای جبرانی مانند توضیحات حاشیه‌ای یا پانویس، نشان می‌دهد که مترجم نتوانسته است نقش خود را به‌عنوان میانجی فرهنگی به‌خوبی ایفا کند. در مجموع می‌توان گفت عملکرد مترجم به دلیل اتکای بیش‌ازحد به راهبردهای مبدأگرا، ضعف در دانش فرهنگی و بینا فرهنگی، عدم توازن در رعایت اصول وفاداری به متن و خوانایی ترجمه، و ناتوانی در ایفای نقش فعال به‌عنوان پل ارتباطی بین دو فرهنگ، در انتقال مؤثر تعابیر کنایی عامیانه چندان موفق نبوده است. این پژوهش نشان می‌دهد که ترجمه موفق چنین تعابیری مستلزم ترکیبی از دانش زبانی عمیق، مهارت‌های بینا فرهنگی و خلاقیت در بازآفرینی معنا است.

تعارض منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تعارض منافی ندارند.

ORCID

Mustafa Taravideh <http://orcid.org/0009-0006-7651-5248>

Massoud Fakhri <http://orcid.org/0000-0002-۲۰۴۷-۳۰۰۳>

منابع

قرآن کریم

آل احمد، جلال. (بی‌تا). *پنج داستان*. تهران: آدینه سبز.

آذرنوش، آذرتاش. (۱۳۹۱). *فرهنگ معاصر عربی - فارسی براساس فرهنگ عربی - انگلیسی* هانس‌ور. چاپ چهاردهم. تهران: نشر نی.

اقبال، عباس. (۱۳۸۹). *فرهنگ تطبیقی کنایات عربی - فارسی براساس معجم التراکیب و العبارات الإصطلاحية العربية*: احمد ابوسعید. قم: جمال.

امینی، امیرقلی. (۱۳۵۰). *فرهنگ عوام یا تفسیر امثال و اصطلاحات زبان پارسی*. ج ۱ و ۲. اصفهان: دانشگاه اصفهان.

انوری، حسن. (۱۳۸۳). *فرهنگ کنایات سخن*. ج ۱ و ۲. تهران: سخن.

- پالامبو، گیزپه. (۱۳۹۱). اصطلاحات کلیدی در مطالعات ترجمه. ترجمه فرزانه فرحزاد و عبدالله کریم‌زاده. تهران: قطره.
- جمال‌زاده، سید محمدعلی. (۱۳۴۱). فرهنگ لغات عامیانه. تهران: فرهنگ ایران‌زمین.
- چوبک، صادق. (۱۳۳۴). خیمه‌شب‌بازی. چاپ دوم. تهران: کتابخانه گوتنبرگ.
- حنفی، ابراهیم أحدب طرابلسی. (بی‌تا). فرائد اللال. تهران: کتاب‌خانه اسلامی.
- حسن، لیث رؤوف. (۲۰۱۳). المعجم للكلمات والمصطلحات العراقية. دبی.
- خانلری، پرویز. (۱۳۶۵). تاریخ زبان فارسی. ج ۱. تهران: نشر نو.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۸۶). امثال و حکم. چاپ چهاردهم. ج ۲ و ۳. تهران: امیرکبیر.
- _____ لغت‌نامه. چاپ ششم. ج ۵، ۶ و ۱۴. تهران: دانشگاه تهران.
- زنجشیری، جلال‌الله ابوالقاسم محمود بن عمر. (۱۴۰۹). اساس البلاغة. بیروت: دارالفکر.
- غفرانی، محمد و آیت‌الله زاده شیرازی، مرتضی. (۱۳۹۰). فرهنگ اصطلاحات روز. تهران: امیرکبیر.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۵۸). صور خیال. چاپ دوم. تهران: آگاه.
- شهری، جعفر. (۱۳۸۱). قند و نمک. چاپ چهارم. تهران: انتشارات معین.
- علوب، عبدالوهاب محمود. (۱۹۹۲). القصة القصيرة والحكاية في الأدب الفارسي/ دراسة و نماذج. القاهرة: الهيئة المصرية العامة للكتاب.
- کیادربندسری، فاطمه و صدقی، حامد. (۱۳۹۶). چگونگی ترجمه پذیرنی عنصر فرهنگی نهادها، آداب و رسوم، جریانات و مفاهیم در ترجمه‌های عربی به فارسی با تکیه بر چارچوب نظری نیومارک. ادب عربی، ۹ (۲)، ۱۹۹-۲۱۶.
- Doi: <https://doi.org/10.22059/jalit.2018.209412.611486>
- کیلانی، تیسیر و عاشور، نعیم. (۱۹۹۱). معجم الأمثال. بیروت: مکتبه لبنان.
- معروف، یحیی. (۱۳۸۱). فرهنگ لغات و اصطلاحات معروف. تهران: یادواره کتاب.
- میرزانی، منصور. (۱۳۸۲). فرهنگ‌نامه کنایه. چاپ دوم. تهران: امیرکبیر.
- ناصری، مهدی. (۱۳۹۰). فرهنگ ضرب‌المثل‌های فارسی - عربی. قم: بوستان کتاب.
- نجفی، ابوالحسن. (۱۳۷۸). فرهنگ فارسی عامیانه. تهران: نیلوفر.
- نیازی، شهریار و قاسمی اصل، زینب. (۱۳۹۷). الگوهای ارزیابی ترجمه. تهران: دانشگاه تهران.
- نیومارک، پیتر. (۱۳۸۲). دوره آموزش فنون ترجمه. ترجمه منصور فهیم و سعید سبزیان. تهران: رهنما.

Translated References to English

- Holy Quran
- Al-Ahmad, J. (undated). Five Stories. Tehran: Adineh Sabz.[In Persian]
- Azarnoosh, Azartash. (2012). Contemporary Arabic-Persian Dictionary Based on Hans Wer's Arabic-English Dictionary. 14th edition. Tehran: Ney Publishing House. [In Persian]
- Iqbali, A. (2010). Comparative Dictionary of Arabic-Persian Metaphors Based on the Dictionary of Arabic Compositions and Idioms: Ahmad Abu Saad. Qom: Jamal. [In Persian]
- Amini, A. (1977). Common people's culture or interpretation of Persian proverbs and idioms, vol. 1 and 2. Isfahan: University of Isfahan. [In Persian]
- Anvari, H. (2004). Dictionary of Speech Metaphors. Vol. 1 and 2. Tehran: Sokhan. . [In Persian]
- Palumbo, G. (2012). Key Terms in Translation Studies. Translated by Farzaneh Farahzad and Abdollah Karimzadeh. Tehran: Ghatre. [In Persian]
- Chobak, S. (1955). Tent Play. Second edition. Tehran: Gutenberg Library. [In Persian]
- Hanafi, Ibrahim Ahadib Traboulsi. (Bita). Fara'id al-Lal. Tehran: Islamic Library. [In Arabic]
- Hasan, Leith Raouf. (2013). The dictionary of Iraqi words and terms. Dubai. [In Arabic]
- Khanlari, P. (1986). History of the Persian Language. Vol. 1. Tehran: Nahshar No. [In Persian]
- Dekhoda, A. (2007). Proverbs and Proverb. 14th edition. Vol. 1 and 3. Tehran: Amir Kabir. [In Persian]
- _____ . Dictionary. Sixth edition. Vols. 5, 6 and 14. Tehran: University of Tehran. . [In Persian]
- Zamakhshari, Jarallah Abulqasem Mahmud bin Omar. (1409). Assal al-Balagha, Beirut: Dar al-Fekr. [In Arabic]
- Ghafarani, Mohammad and Ayatollah Zadeh-Shirazi, Morteza. (2011). Dictionary of Modern Idioms. Tehran: Amir Kabir. [In Persian]
- Shafiei Kadkani, M. (1979). Imagination Forms. Second edition. Tehran: Agah. [In Persian]
- Aloub, Abdul Wahab Mahmoud. (1992). Short story and short story in Persian literature/ study and models. Cairo: Al-Masriyyah Al-Masriyya for books. [In Arabic]
- Kazazi, M. (1989). Statement. Tehran: Markaz Publishing House.[In Persian]

- Kiadarbandsari, F and Sedghi, H. (2017). How the cultural element of institutions, customs, trends and concepts are translatable in Arabic to Persian translations based on Newmark's theoretical framework. *Adab Arabi*, 9 (2), 199-216. Doi: <https://doi.org/10.22059/jalit.2018.209412.611486>. [In Persian].
- Kilani, Taysir and Ashour, Naeem. (1991). *Dictionary of Proverbs*. Beirut: Maktaba Lebanon. [In Arabic]
- Mirzania, M. (2003). *Dictionary of Allusions*, second edition. Tehran: Amirkabir. [In Persian].
- Naseri, Mehdi. (2011). *Dictionary of Persian-Arabic Proverbs*. Qom: Bostan Ketab. . [In Persian].
- Najafi, A. (1999). *Persian Folklore*. Tehran: Niloufar. [In Persian].
- Niazi, S and Ghasemi-Asl, Z. (2018). *Translation Evaluation Models*. Tehran: University of Tehran. [In Persian].
- Newmark, P. (2003). *Translation Techniques Training Course*. Translated by Mansour Fahim and Saeed Sabzian. Tehran: Rahnama. [In Persian].

In Press

In Press